

MOHAI V. LAJOS

A grúziai kutyák

A hely szelleme: a Kaukázus más emberré tesz

Előzmények

Már réges-rég bogarat ültettek a fülembe, hogy látnom kell a Kaukázust; ma már meg nem mondanám, ki volt a kanizsai gyermekkorban, akitől hallottam róla – ez a pillanat elmosódott az időben –, de nem tettem le arról, hogy a Kaukázus szívébe, Grúziába egyszer elmenjek. Hogy a saját magamnak tett ígéretről ne feledkezsem meg, arról még egyetemi tanulmányaimból a nagy oroszok, Lermontov és Puskin gondoskodott, amire még rátett egy lapáttal a lánglelkű kémregényíró, John le Carré, a kaukázusi népek öntudatát jócskán bemutató könyvével, *A játszma*val. Nem téveszt meg, hogy a regényének nagy része Ingusföldön játszódik: a Kaukázus egy és oszthatatlan, bármily módon is húzódnak meg az országok közötti határok láthatatlan vonalai. Én pedig, buzgón, a láthatatlan vonal egyik oldalára készültem.

Lermontovot idézem is, le Carré meg útbaigazított, könyvének egy pontján azt mondja a hőse, hogy ha fölmegegyek arra a hegyre, más emberként jövök vissza.

Igen. A Kaukázus, a „pajzsára dőlt titán”, más emberré tesz, meglátod, mondom a páromnak, Borikának, mielőtt elindultunk volna Ferihegyre.

Kutaiszi légikikötője – a megérkezés

Sötét, karcos hideg fogadott, alighogy kiléptünk a Kutaiszi repülőtérenek modern csarnokából. A csoport, az ismerősökkel és ismeretlenekkel, még az erős neonokkal megvilágított terminálban összeverődött, valamennyire oldódott a szorongás, csak az éjszakai utazás gyötrelme ült ki az arcokra. Kis csoportunkban megtalálható volt, bölcsész, mérnök, jogász, közgazdász, pszichológus, irodalmár és Grúziában szolgáló diplomata. Az életkori eloszlás két csoportra osztotta a társaságot, a harmincasokra és a hatvanasokra; remekül megvoltunk egymással az egész út folyamán – és az idősebbeknek nem kellett bezsebelni a fiatalok segítségét, mindenki derekasan bírta a strapát. Pedig minél mélyebben nyomultunk be a Kaukázus tájaira, annál nagyobb fizikai (és lelki) próbáknak lettünk kitéve. Persze, a Kaukázus titkát, ahogy Lermontov írja, „a tömör csöndet” nem tudtuk megfejteni, de erre nem is törekedhettünk, legfeljebb arra az emócióra, amit nyertünk tőle.

Ezt az emóciót, és minden mást, amire az érzékeny – és némiképp patetikusan – utazó igényt tarthat, Sajó Tamás szállította a remek úti program összeállításával, és kivételes előzékenységgel, amivel csak egyéniségének kisugárzása versenyezhetett. Remek kalauzra leltünk a tudós férfiúban, aki – egyebek mellett – a vatikáni levéltári kutatásait és Eco-fordítását cserélte „idegenvezetésre” grúz földön. (És mint megtudtam, megannyi más helyén a világnak máskor, más alkalmakkor – és megszámlálhatatlanul sok nyelven.)

Buszra szálltunk, és nekivágtunk az ismeretlen útnak.

Kinn hideg, bolyhos pára, bent még nem működött kellően a fűtés. Ez az egész út folyamán problémát okozott, amit tetézett az, hogy a társaság, a fűtsünk, ne fűtsünk tárgykörében több részre szakadt, kiváltképp engem állítva pellengérré, aki az egész úton fáztam, mert fölkészületlenül ért, hogy a Kaukázusban még télvége volt.

Eső, hideg.

A busz sem a legkorszerűbb alkotmányának látszott, a keskeny szövetülésekben beivódott testek párája.

És nem is csak a miénkké, hanem az előttünk utazóké.

Falvak és a falvaknál is kisebb, néhány épületből álló településeken keresztül haladtunk, néha az az érzésem támadt, hogy magára hagyott vidéken járunk, ahol még erősen érződik a szovjet korszak öröksége. Persze, egy hosszú ideig tartó birodalmi örökséget nehéz egy-kettőre lerázni, ráadásul a túloldalról jövő veszélyeztetésnek kézzel fogható jeleivel találkozunk később a fővárosi tüntetéseken.

Svaneti – a Kaukázus gyöngyszeme

„A Kaukázus, pajzsára dőlt titán”, így énekl meg a nagy Lermontov. A reggelt is az ő szemével látom először: „Virrad, – de még mint vad fátyol röpül / Az éji köd a nagy hegyek körül. / Tömör a csönd a Kaukázus alatt.” Szobánk ablaka a nagy hegyláncra néz, kinn párállanak a végeláthatatlan erdők, a fogadó előtti kis parkot szitáló eső mossa. Mintha el sem állt volna éjszakára.

A város neve Mestia, 1500 méter magasan fekszik. Itt töltöttük az első éjszakánkat a Svaneti régióban, innen indult utunk a középkori védelmi tornyok földjére és az Enguri-szurdok csúcsán található Usguliba.

Sár, fagyott földút, sár, a hirtelen, tovalendülő napsütésben megcsilánzó erek, patakok a hegyhátakon, ahogy méltóságteljesen csordogálva vagy megvadulva lefelé zúdulnak. Ezek hosszú kilométereket fognak át, a szélességük is pár száz méter. Persze, mindez szabad szemmel alig megjósolható, s ha megjósolható is, csak azért, mert a szem hozzászokott a hatalmas méretekhez. És pala, pala mindenütt, évezredek óta sodródó kőrétegek egymáson, ahogy tartják, szorítják egymást gigantikus erővel és

precíz mérnöki munkával. Ezért nem indul el a hegy, nem hull darabjaira, a réteges szorítás megóvja és mozdulatlan kísértetté teszi. Az óriási hegyvonulatok mozdulatlansága félelmetes, mégsem érez félelmet az ember. Parányi volta miatt nem.

A Kaukázus kíméletlenségével nem törődhet, mert nem találkozik vele. Az utak csapásait a turista nem hagyja el, ha mégis megteszi, az életével játszik.

Odafönt egy másik világ kezdődik, amelyről nem lehet tudomásunk, talán a hegylakóknak lehet némi sejtésük róla, ha kimozdulnak a völgykatlanokban megbúvó aprócska településekről. Biztos, hogy olykor fölmerészkednek egy darabon – ki tudja meddig –, a csúcok felé, őseik hagyománya és a kíváncsiság hajtja őket. De az életveszélyt nekik is be kell kalkulálniuk.

A turisták biztonságával a hegyi vezető gyakorlott csapatai kalkulálnak. Az egymás nyomában haladó dzsipek sofőrjei megosztják a figyelmüket az úttest és az út mellett meghúzódó meredek hegyhát között; mindezt bámulatos ügyességgel teszik, hiszen a legapróbb figyelmetlenség is bajt okozhat. Az út a folyó mentén és a hegy oldalában fut, néha folyások szakítják meg, a hegy kérgéből tör elő a víz, és gázol át a lyukacsos aszfalton, sarat és apró kőzetet borítva rá.

És a pala is töredezik, mozog, a friss darabokat kerülgetni kell.

A hegy morog, nem nyugszik, a palatörmelék csúszkáló neszt ad, a gyors folyó a fülünkben zúg.

A motorok berregése se tudja elnyomni ezeket a hangokat.

De a természet hangjai nem kellemetlenek szemben a motor berregésétől és erőlködésétől.

Föl-le, föl-le, állandóan hullámoz az út, nehéz megszokni.

Az utakat nem gondozzák, vagy ha gondozzák is, a munkások nem tudnak lépést tartani a természettel.

A sofőrök fürgeségére nagy szükség van, néha dzsipek ide-oda imbolyognak, de azért pánikra nincs ok, a merész manőverek is sikerrel végződnek.

Az út mentén a kisebb emelkedőkön, távol a gigantikus hegyláncoktól, tehenek és lovak, oda engedik ki az állatokat legelni. A legelők zöldek, de még nem tömörök, a tél és a tavasz ütközőpontján vagyunk. Az emelkedők meredek, az állatok mégis biztosan állnak a lábukon. Oldalazva állnak, és ha megmozdulnak és elindulnak néhány méterrel arrébb, azt is oldalazva teszik.

Különös egyensúlyérzék alakult ki bennük.

A dzsipek ellenben ide-oda rázkódnak, alávetik magukat a talaj törvényeinek. A kormánykerék a jobboldalon van, az autók Angliából származnak, hogy miként kerültek ide, azt nem lehet biztosan tudni.

Szerencsére masszív alkotmányok.

Bírják a Kaukázust.

Svan-tornyok – a harcoló klánok földjén

Lermontov ismét: „Ó, hogy szeretem zúgó viharod, Kaukázus! Kietlen, vad vihar ércszava zeng s mint éjjeli őrség, barlangjaid öblös hangja felel rá!... Tar domb tetején zivatar döntötte magányos, árva fatörzs; vadszóló zizegve lapul vízmosta falon; szakadék peremén vadjárta csapás, odalenn harsogva rohan tova névtelen ár, tajtékzik a habja; hirtelen dörrenés, félelem kél a nyomában: alattomos ellenségnek a fegyvere szólt-e vagy fűrgé vadászé... Elbűvölő ez a táj, gyönyörű, csupa szépség”.

A tornyok lenyűgöző építmények, baljósan sejlenek föl a tájban, néhol a váratlanságuk kelt drámai hatást. Többségükön meglátszik az idő vasfoga, töröttek, romosan, de még így sem az elesettség látványát nyújtják, épp ellenkezőleg, mint harci dárdák vannak a Kaukázus testébe döfve. Hiszen a klánok közötti véres küzdelmeknek köszönhetik a létüket. A klánokat a vérség közössége tartotta egyben, és különböztette meg más klánoktól. A konfliktusaiknak pedig harccal vetettek véget. A leszámolások a kegyetlenségig fajultak, de hát ez így volt Európa nyugati felén is – és így lesz, amíg a világ tart.

A Svan-tornyok hatalmas és sötét árnyékában, amerre csak az utunk vezetett, kolostorokkal találkoztunk. Igen: a kolostorok földjén járunk. Néhány házból álló épületcsoportot látunk, néhány méternyire a lakásoktól aprócska ház áll, a házról kiderül, hogy aprócska kolostor – mind több ilyen településre leszünk figyelmesek, ahogy a Kaukázus belsejébe hatolunk. Kíváncsiságunknak engedve kiszállunk az autóbusból; kis csoportokat alkotunk, mert épphogy beférünk páran ezekbe a miniatűr kolostorokba, *szent helyekre*. Borika mindig az elsők között van, nem tolkodásból, hanem a felfedezés izgalmával, hiszen minden csöppség más, még Dávid királyt is másként festette meg az ismeretlen kéz, pedig a nagy uralkodó mindenütt jelen van.

Ezer alakban van jelen, a legapróbb szentély sem képzelhető el nélküle.

Ezeket a kis épületeket kívül-belül gondos kezek tartják rendben, némelyikükön még a friss festék szaga is érezhető volt a gyertyák illata mellett. Körülöttük a helység temetője összezsúfolva sírokkal, némelyik százéves, ide temetkeznek ma is; a fejfák elárulják, hogy a hegyi emberek nem érik meg a matuzsálemi kort.

Nehéz az élet a Kaukázusban.

A Galeti kolostor és Dávid király

Ez a hatalmas, minden irányban kiterjedő kolostorkomplexum Kutaiszi mellett áll, Grúzia egykori aranykorának jelképe volt, építése IV. Dávid király uralkodása alatt kezdődött el 1106-ban, aztán a fia I. Demeter idején fejezték be a munkálatokat 1130-ban. Ott jártunkkor épp a főépület restaurálása folyt, hatalmas állványok, kőműveseszközök, emelők, szer-

számok mellett lépegettünk. A munkaterület meg is törte a kolostor misztikus hangulatát, és az ikonokról a szentek és királyok mintha nem is ránk figyeltek volna – mintha a figyelmüket az állványok kötötték volna le. Leselkedtek, mi fog történni velük, hiszen tudták, hogy egy évezred alatt mi mindenben mentek keresztül. A kolostort idegenek, hódítók pusztították, égették föl, fosztották meg szakrális szellemétől, és most mégis áll – világörökségi védelem alatt. Dávid királynak és a leszármazottainak tehát érdemes vigyázó szemüket az állványzatokra függeszteni.

A gigászi, nagyra méretezett építmény belvilága így is szembeötlő, eltörpül az ember benne.

A kolostor szétterülő kertje másféle élményt kínál: szolid szerzetesházak, gazdasági épületek váltják egymást; béke honol, a kolostor távol van a hegy alatti város világi zajától. A kertet és a gazdaságot szerzetesek mindennapi erőfeszítései tartják életben.

Kutaiszi másfelől is híres a történelemben elfoglalt pozíciójától: az ókori Kolkhisz királyság székvárosa, később 10. század végétől közel másfél évszázadig Grúzia fővárosa volt, és kapcsolatba hozták az aranygyapjú legendájával is, amelyet a görög mitológia tart számon.

Nevezetes helyszínekben amúgy sem szűkölködik Grúzia. Gori a 20. századi világtörténelemre nyomta rá a bélyegét az egyik, nemcsak nevezetes, de hírhedt szülőttje által.

A kihagyhatatlan helyszín – Gori híres-hírhedt emlékmúzeuma

A grúz kalandozás elkerülhetetlen velejárója Sztálin szülővárosában a neki szentelt múzeum megtekintése. Már az odaúton megcsap a legújabb kori história szele, az „örök gonosz” kortalan szelleme, a tíz- és tízmilliók lelkét és testét sárba tipró és megbecstelenítő diktátor fölsejlő szelleme. A történelmi emlékezet sugallata, vagy még inkább véres eseményeinek halmaza, de többnyire csak az én évjáratom tagjaiban. Vagyunk, akik nem a kuriózumot akarjuk föllelni a múzeumban. Nekem Bulgakov jár az eszemben, az a macska-egér harc, amit Sztálin vele játszott, és amire ráment a zseni élete. (Gori után egyenesen Tbiliszibe utazunk, emlékeztettem magamat, hogy Bulgakov járt 1928-ban a grúz fővárosban, amit akkor még a régi nevét viselte, és Tiflisznek hívták.)

Jellegtelen utcákon, három-négy emeletes lakóépületek övezik, ezek között kanyarogva érünk a múzeumhoz, amely a város centrális helyén áll.

Mielőtt elindulnánk a múzeumba, fél órás ebédszünetet csikar ki a csoportunk; mi, Borikával egy különleges, hosszúkás cipóra tettünk szert, a sütöde néhány méterre volt a buszunktól, kényelmesen majszoltuk az enivalót. Többre nem is igen lehetett számítani, mert a társaság hamar összehaverbuválódott ismét, és elindult, hogy jövetelünk céljának eleget tegyen.

A tárlat két szintjének helyet adó múzeum magas és széles, de arányos épülettömb; mögötte nagy kiterjedésű park húzódik, melynek közepén apró ház áll, nem kevésbé érdekes és fontos látványossága a helynek: pin-céjében a kis szuszterműhelynek is helyet adó egyszerű faépület, Sztálin szülőháza, amit ide szállítottak, és állítottak föl. Előtte és körülötte nyüzsgő sokaság. Nézik, fényképezik, körbejárják. Bizonyos megilletődöttséget látszik az arcokon. Mi is fényképezünk, majd szó nélkül továbbmegyünk.

A múzeum termeiben jobbra oroszul beszéltek (a grúz a kitűnő nyelv-érzékkel és több idegen nyelv ismeretével rendelkező Borika sem tudta dekódolni), meglepően sokan voltak a fiatal korosztályokból. Kígyózó sorok álltak már a jegypénztáraknál, később a végeláthatatlan sorok lassan haladtak teremről teremre. Van vezetés, de minket – külön kérés nélkül – szabadon engedett Tamás, nézzünk, nézelődjünk, gondolkodjunk, idézzük vissza a tanulmányainkat és az olvasmányainkat.

Megtettük.

A kiállítás magától értetődően egyoldalú, hiszen Gori ebből, a falak közt kialakított Sztálin-kultusból él az egykori generalisszimusz hőstetteinek áldozva. A bemutatónak van valamiféle hősies aurája. Nélküle nem lehetett volna megállítani Hitler katonáit. A hatás alól mi sem vonhattuk ki teljesen magunkat, miért is tettük volna, mi azonban „láttuk” a tárlat „átellenes” oldalát is, igaz ez csak a fejünkben létezett.

Az egyik óriásterem sarkában rendezték be eredeti bútorzattal Sztálin kremlbeli dolgozószobáját.

Itt hosszabban elidőztem.

Hány ember, bolsevik, kommunista ült ezeken a székeken tele félelemmel, hogy majd az ajtón kilépve merre vezet a sorsuk. Ismert, hogy az „acélember” képes volt bárkit – a saját soraiból is – szemrebbenés nélkül megöletni.

Az épületből kilépve a virágokkal teleültetett és gondosan ápolt parkban arra gondoltam, hogy elégedetten dörzsölhetné a tenyerét a zsarnok, mert Goriban azt látná, ami is látni kívánt: önön egekbe emelt nagyságát.

Még egy mondat Sztálin páncélvonatáról, melynek egy vagonja – a diktátor személyes szolgálatára kialakított vasúti kocsi – is ott áll a kert oldalában; ezen az alkotmányon szelte át a birodalmát, ezen utazott Jaltába. Dolgozó- és pihenőszoba, tisztálkodóhelyiség sorakozott egymás mellett katonai rendben.

A kicsinyke terek nagy teret szültek, új világrendet, ami a Reichstagra kitérő vörös lobogó után következett.

A kihagyott helyszín – a grúz hadiút

Az utolsó előtti nap kaptuk a hírt: heves hóvihár miatt lezárták a grúz hadiúthoz vezető hágót, a tervünk kútba esett, hogy akárcsak néhány mé-

tert megtéve rálépünk erre a híres és hírhedt ösvényre, amelynek minden köve történelem, és az orosz hódítás emlékét idézi jó kétszáz év távolából. A hosszúra nyúlt tél, és a késlekedő tavasz alaposan kibabrált velünk, nem volt mit tenni.

Tiflisz, Tbiliszi – a türelmetlen város

Tbiliszi hangos, mi több zajos: EU-s és nemzeti lobogók szinte minden épületen. Tbiliszi le akarja vetni magáról a Szovjetunió összes örökségét, szabadon akar lélegezni.

Tbiliszi türelmetlen.

Lermontov ma nem írhatná le az egyébként felejthetetlen sorait Tiflis/Tbilisziről: *Tiflisz fölött már némaság / A völgy homálya mély. / A bűnössel is, mint a szél, / Az álom szárnya fut, / S a gyermekekkel most beszél.*

Az első benyomások között azt jegyzem meg, hogy a szovjet múlt építészeti örökségét akarja legyőzni a város, toronyházak garmadája épült föl, és az építés lendülete láthatólag tovább tart, az óvárost azonban nem érte el az a modernizálási hullám. Itt volt a szállodánk karnyújtásnyira a Szabadság tértől, és a Rusztaveli sugárúttól. A nagy grúz nemzeti költőről eszünkbe jutott Zichy Mihály, akit a grúzok „nemzeti festőjüknek” tekintenek, ő illusztrálta *A párducbőrös lovag* című Rusztaveli-eposzt, és a művészettörténet szerint jelentős a hatása a grúz művészetre.

Az hogy az „európai érzés” ennyire erősen sugárzik mindenből, nagyon vonzóvá tette Tbiliszit, és rokonszenvet ébresztett minden polgára, szállodás, pincér, pénzváltó iránt, akivel csak összeakadtunk. Az „utca embe-rével” pedig a tüntetők közt talákoztunk a Nemzeti Múzeum előtt egy vasárnap este; azokban a napokban forrt Tbiliszi az orosz mintára készülõ civiltörvény miatt, amely a polgári jogok erős korlátozását vetítette előre.

A sofőrünk eltéved a belvárosban, sok a jármű, a vezető fürgeségére nagy szükség van, szerencsére a merész manőverei is sikerrel végződnek. Sofőrünk és Tamás között éles szóváltás bontakozik ki azután, hogy háromszor ugyanoda, az elnöki palota elé lyukadunk ki. Aztán valahogy kikecmergünk a forgatagból. Mi Borikával nem bánjuk a szokatlan városnézést, és türelmetlenek sem vagyunk. Külföldi nagyvárosokban sokszor szállunk föl tömegközlekedési eszközökre; busszal és hajóval keresztül-kasul bejártuk Stockholmot és Koppenhágát; emlékezetes maradt.

Miután lecsillapodott Tamás, belekezdett a város keletkezéstörténetébe; ennek alapját, mint annyi más városét a földön, egy hősi legenda képezi. Eszerint 485-ben Vahtang Gorgasali király a sólymával vadászni ment, a sólyom elkapott egy fácánt, de egy erdei hőforrásba zuhant vele. A király a becses sólyom elpusztulása után alapította meg a Tbiliszi helyén álló települést. A metropolisz mai nevét 1936-tól viseli, előtte görögösen Tiflisznek hívták, cárok és nemesek, továbbá írók kedvenc úti céljává vált.

Említettem fentebb, hogy a kaukázusi utazása során ide is elvetődött az 1920-as évek végén Mihail Bulgakov, és bizonyára látta azt a papi szeminárium épületet (mi is megnéztük), ahol korábban egy Dzsugasvili névre hallgató grúz fiatalember az intézmény ígéretes növendéke volt – és aki később az öklével rátelepedett az író életére.

Bulgakov és Sztálin „közös története” mintegy az irodalom és politika Nero császártól, *a véres költőtől* eredeztethető szörnyű kontextusát szötte tovább.

Szállodánk tetőteraszáról, noha mindössze négy emelet magasságban voltunk, a városi panoráma egy nagy szeletét beláttuk. Szürkült, esteledett, a közeli tüntetés moraja idáig elért.

Az izgalmas tbilisi benyomások után Kutaiszi következik ismét, utazásunk itt ért véget; az éjszakai repülőútra fölkészülve még, sötétedés előtt, röpké időnk maradt a városra és piacára, ahol az árusok pultjai minden földi jó alatt roskadoztak. A távoli utazó előtt spárgára fölfűzött, különféle színekben pompázó gyümölcskolbászok számítanak igazi csemegének, meg is tömtük a szatyrainkat, telhetetlenségünknek csak a poggyászok súlya szabott kényszerű határt.

A grúziai kutyák

A grúziai kutyák nem eresztenek el.

Azon kapom magamat, hogy mielőtt ismét repülőre szállnánk az éjszakai kutaiszi reptéren, a grúziai kutyákra gondolok. Az utasoknak még van idejük az indulásig a csillogó üzletek között téblábolni, amik éjnek évadján is nyitva tartanak, és vásárlásra csábítanak. Mi néhányan félre vonulunk, és a nagy hajtástól meggyötörten, borzongva várjuk, hogy a járatunk száma megjelenjen a kijelzőn. Ha minden szerencsésen alakul, reggel hét órára Ferihegyre érünk.

Láttam a kutyákat a ködlő hegyek alján, járdák aszfaltján heverve, házak oldalában, láttam falkában őket, és egymagukban, végtelen nyugalommal elterülni az utcákon, még a keskeny országutakon is láttam szenderegni őket, és a bűzös benzinkutaknál, ahol ólat is építettek nekik, és a vizesedényüket rendszeresen újratöltötték. Láttam kutyákat a Rusztaveli sugárúton a grúz zászlókba bugyolált testű tüntetők között.

És az óvárosi kávéház első emeleti erkélyén, ahol Borikával a legjobb ristrettót ittuk Tbilisziben.

Hasonló figyelemmel utcai kutyák esetében még nem találkoztam.

Hiszen az utcai kutyákat mifelénk kóbor kutyáknak nevezik, és mivel a kóbor kutyában megingott az ember bizalma, ezért a sintér kezére adják.

A kóbor kutyák nem remélnek.

A kóbor kutyák bizalma is megrendült az ember iránt, ezért a létüket fenyegetve érzik.

Itt Grúziában teljes a bizalom ember és kutya között.

A köz kutyája és a köz embere elfogadja egymást, az ember előzékeny a kutyával, számon tartja, orvosi ellátásban részesíti, táplálja. Mindegy honnan jön, volt e valamikor bejegyzett gazdája vagy sem. A kutya az övé.

Ez egyfajta „lelki elrendezettség” mindkét részről.

A Kaukázus más emberré tesz.

